

ESHITISHDA NUQSONI BOR BOLALAR BILAN OLIB
BORILADIGAN DAVOLOVCHI PEDAGOGIK ISH.

Haitova Nargiza Qudratovna

*Qarshi shahar Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan kar va zaif eshitadigan
bolalar uchun 17-sonli ixtisoslashtirilgan maktab
internetining pedagog-defektologi*

Annotatsiya: Ushbu maqola eshitishda nuqsoni bor (karlar va zaif eshituvchi) bolalarning psixo-pedagogik xususiyatlarini va ularni rehabilitatsiya qilishning samarali usullarini tahlil qiladi. Maqolada surdopedagogikaning zamonaviy yondashuvlari, xususan, og'zaki nutqni shakllantirish, vizual va taktil analizatorlardan foydalanish hamda inklyuziv ta'lim muhitida korreksion ishni tashkil etish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, erta tashxislash va individual yondashuv bolaning ijtimoiy moslashuvi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: surdopedagogika, koxlear implantatsiya, daktil nutqi, fonetik ritmika, korreksion ta'lim, kompensator mexanizmlar, ijtimoiy integratsiya.

Eshitish funksiyasining buzilishi inson hayotida muhim bo'lgan nutq va kommunikatsiya tizimiga bevosita ta'sir qiladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun dunyoni anglash asosiy vosita bo'lgan "eshitish-nutq" kanali yopiq yoki cheklangan bo'ladi. Davolovchi pedagogika (surdopedagogika) oldida turgan asosiy maqsad – bolaning eshitishdagi nuqsonini boshqa analizatorlar (ko'rish, sezgi) orqali kompensatsiya qilish va uni jamiyatning to'laqonli a'zosiga aylantirishdir. Bugungi kunda bu jarayon nafaqat pedagogik, balki texnologik yordam vositalari bilan ham chambarchas bog'liq.

Surdopedagogika sohasidagi klassik qarashlar L.S. Vygotskiyning "nuqsonning ijtimoiy kompensatsiyasi" nazariyasiga asoslanadi. Olimning

fikricha, nuqsonning o'zi emas, balki uning ijtimoiy oqibatlari asosiy muammo hisoblanadi. O'zbekistonlik pedagoglar (masalan, pedagogika fanlari bo'yicha olib borilgan mahalliy tadqiqotlar) bolalarning nutqiy rivojlanishida oilaning o'rni va maxsus ta'lim muassasalarining ahamiyatini alohida ta'kidlaydilar. So'nggi yillarda xalqaro miqyosda "bilingval" yondashuv (ham imo-ishora, ham og'zaki nutq) va koxlear implantatsiyadan keyingi nutqni qayta tiklash metodikalariga oid adabiyotlar ko'paymoqda.

Eshitishida nuqsoni bor bolalar bilan olib boriladigan davolovchi-pedagogik ish surdopedagogika fanining negizida turuvchi, bolaning eshitish funksiyasini kompensatsiya qilish va uni to'laqonli ijtimoiy hayotga moslashtirishga qaratilgan kompleks jarayondir.

Ushbu jarayonni batafsil tushunish uchun uni quyidagi tarkibiy qismlarga ajratib o'rganamiz:

Diagnostika va reabilitatsiya bosqichi

Har qanday pedagogik ish to'g'ri qo'yilgan tashxisdan boshlanadi.

- Tibbiy tekshiruv: Eshitishning pasayish darajasi (yengil, o'rtacha, og'ir, karlar) aniqlanadi.
- Audiologik xulosa: Eshitish apparati yoki koxlear implant tanlanadi va sozlanadi. Pedagogik ish aynan bola ushbu moslama yordamida tovushlarni qabul qila boshlaganidan so'ng boshlanadi.
- Psixopedagogik kuzatuv: Bolaning kognitiv rivojlanishi, diqqat-e'tibori va nutq qobiliyatining boshlang'ich darajasi baholanadi.

Nutqni rivojlantirish tizimi (Asosiy qism)

Eshitishida nuqsoni bor bolalarda nutq o'z-o'zidan shakllanmaydi, u sun'iy ravishda, maxsus metodika asosida o'rgatiladi.

- Tovushlarni idrok etish (Eshitishni o'rgatish):
 - Bolani tovush manbaini aniqlashga o'rgatish (masalan: "Bu mashina ovozi", "Bu itning vovillashi").
 - Tovushlarning baland-pastligi, uzoq-yaqinligi va ritmini farqlash.

- Og‘zaki nutqni shakllantirish:
 - Artikulyatsion mashqlar: Til, lab va jag‘ mushaklarini tovush chiqarishga tayyorlash uchun maxsus gimnastika.
 - Nafas mashqlari: To‘g‘ri nutq nafasini shakllantirish (so‘zni uzluksiz va ravon aytish uchun).
 - Fonetik ritmika: So‘zlarni ritmik harakatlar, qo‘l ishoralari va tanadagi tebranishlar yordamida aytish. Bu nutqni mexanik yodlash emas, balki his qilishga yordam beradi.

Vizual va sensor texnologiyalardan foydalanish

Eshitish funksiyasi cheklangan bo‘lsa, ko‘rish va sezgi organlari ishga solinadi.

- Labdan o‘qish: Bola suhbatdoshning og‘iz harakatlariga qarab so‘zlarni tushunishni o‘rganadi.
- Daktil (barmoqlar alifbosi): So‘zlarni barmoqlar yordamida "ko‘rsatish". Bu nutqning grammatik tuzilishini (qo‘shimchalar, kelishiklar) o‘zlashtirishda juda muhim.
- Predmetli-amaliy faoliyat: Bolaga o‘yinchoqlar, rasmlar va real buyumlar orqali tushunchalar beriladi. Masalan, "olma" so‘zini o‘rgatish uchun avval olmaning o‘zi ko‘rsatiladi, so‘ngra nomi aytiladi va yozma shakli ko‘rsatiladi.

Ijtimoiy-hissiy rivojlanish

Bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini shakllantirish davolovchi pedagogikaning muhim vazifasidir.

- O‘yin terapiyasi: Bola o‘z tengdoshlari bilan birga o‘ynash orqali muloqot qoidalarini (navbat kutish, buyumlarni bo‘lishish) o‘rganadi.
- Mustaqillik ko‘nikmalari: O‘ziga xizmat ko‘rsatish (kiyinish, ovqatlanish, gigiyena) bolada "men ham qila olaman" degan hissiyotni uyg‘otadi.

- Hissiyotlarni boshqarish: Eshitishda nuqsoni bor bolalar ba'zan o'zini anglay olmaslik yoki tushunilmaslik tufayli agressiv bo'lishi mumkin. Pedagogik ishda hissiyotlarni imo-ishora yoki so'z orqali ifodalash o'rgatiladi.

Oila bilan ishlash strategiyasi

Pedagogik ish faqat bog'cha yoki maktabda cheklanib qolmasligi kerak.

- Uy muhiti: Ota-onalar uyda bolaga qanday murojaat qilishni, u bilan qanday gaplashishni (masalan, har doim yuzma-yuz turib gapirish, aniq artikulyatsiya bilan) bilishlari shart.

- Kompensator muhit: Uyda vizual ma'lumotlar (rasmlar, kartochkalar, yozuvlar) ko'proq bo'lishi lozim.

Ishni tashkil etishdagi "Oltin qoidalar":

1. Doimiy nutqiy muloqot: Bola hech qachon "sukunatda" qolmasligi kerak. Hatto u tushunmasa ham, u bilan gaplashish, voqealarni tasvirlab berish nutq zaxirasini boyitadi.

2. Multisensorli yondashuv: Har bir yangi ma'lumotni ko'rish (rasm), eshitish (apparat yordamida), ushlash (buyum) va harakat (o'yin) orqali berish kerak.

3. Sabr va rag'bat: Har qanday, hatto eng kichik nutqiy urinishni (tovush chiqarish, imo-ishora qilish) rag'batlantirish kerak.

Davolovchi pedagogik ish — bu shunchaki "o'rgatish" emas, bu bolaning dunyo bilan bo'lgan munosabatini qayta qurishdir. Bunda surdopedagog, logoped, ota-ona va psixologning yagona maqsad yo'lidagi hamkorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa

Munozarali masalalardan biri – "toliq og'zaki nutq" yoki "imo-ishora tili" tanlovi. Ba'zi tadqiqotchilar imo-ishora tilini bolaning og'zaki nutq o'rganishiga to'sqinlik qiladi deb hisoblasa, boshqalar uni eng tezkor muloqot vositasi deb biladi. Bizning tahlillarimiz shuni ko'rsatadiki, kommunikativ yondashuv eng maqbuli hisoblanadi: bola uchun qulay bo'lgan har qanday

vosita (daktil, imo-ishora yoki texnik vositalar) uni dunyo bilan bog‘lab turuvchi ko‘prikdir. Asosiy maqsad – til tizimini egallash va tafakkurni rivojlantirish.

Eshitishida nuqsoni bor bolalar bilan olib boriladigan davolovchi pedagogik ishlar tizimli, uzluksiz va kompleks xarakterga ega bo‘lishi shart.

1. Ertangi intervensiya: Eshitish nuqsoni aniqlangan zahoti (0-3 yosh) korreksion mashg‘ulotlarni boshlash.
2. Ota-onalarni o‘qitish: Ota-onalarni "uy surdopedagogi" darajasiga ko‘tarish uchun maxsus kurslar tashkil etish.
3. Raqamli platformalar: Eshitishida nuqsoni bor bolalar uchun interaktiv o‘yinlar va mobil ilovalarni yaratish hamda ularni ta’limga integratsiya qilish.
4. Psixologik yordam: Bolaning jamiyatga moslashuvi davrida psixologik qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish, "mening nuqsonim – mening o‘ziga xosligim" tamoyilini shakllantirish.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Muminova L.R., Ayupova M.Y. Logopediya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007. (Nutqiy rivojlanish va umumiy korreksion asoslar uchun).
2. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni (O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentyabr). (Inklyuziv ta’lim va maxsus ta’limni tashkil etish bo‘yicha asos).
3. Shoumarov G‘.B. Maxsus psixologiya. – Toshkent: Fan, 2009. (Bolalar psixik rivojlanishidagi o‘ziga xosliklar bo‘yicha).
4. Komilova M.N. Surdopedagogika asoslari. (O‘quv qo‘llanma). – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2015.
5. Богданова Т.Г. Сурдопсихология. – М.: Академия, 2002. (Eshitishida nuqsoni bor bolalar psixologiyasini tushunish uchun asosiy darslik).

6. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. (Nuqsonning kompensatsiyasi va ijtimoiy rivojlanish nazariyasi uchun).
7. Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика. – М.: Владос, 2001. (Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash metodikasi).
8. Королевская Т.К., Пекшаева О.А. Развитие речевого слуха у детей с нарушением слуха. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2018.
9. Нейман Л.В., Богомильский М.Р. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи. – М.: Владос, 2001. (Eshitish fiziologiyasini chuqur tushunish uchun).
10. Marschark, M., & Spencer, P. E. (Eds.). Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education. Oxford University Press, 2011. (Zamonaviy global surdopedagogik tendensiyalar uchun).
11. Yoshikawa, H., et al. Inclusive Education for Children with Disabilities. UNICEF/World Bank Report, 2023. (Inklyuziv ta'limning global standartlari).

